Tom 15/2023, ss. 303-318
ISSN 0860-5637
e-ISSN 2657-7704
DOI: 10.19251/rtnp/2023.15(13)
www.rtnp.mazowiecka.edu.pl

Władimir Pasicznik
Akademia Piotrkowska
ORCID: 0000-0003-0001-4480

Organizacja edukacji szkolnej w Ukrainie w warunkach stanu wojennego (wybrane aspekty)

Organisation of school education in Ukraine under martial law (selected aspects)

Streszczenie: Artykuł został poświęcony problematyce organizacji procesu nauczania w szkołach Ukrainy w warunkach inwazji rosyjskiej rozpoczętej 24 lutego 2022 r. Działania podjęte przez władze centralne oraz władze oświatowe w wyjątkowo ciężkiej sytuacji militarnej i społeczno-gospodarczej pozwoliły dzieciom i młodzieży szkolnej w krótkim czasie po wybuchu wojny na kontynuowanie nauki szkolnej w miejscach stałego bądź tymczasowego zamieszkania. Ukraińskie władze oświatowe podjęły także ważne decyzje dotyczące nauczycieli: wprowadzono zakaz przymusu nauczycieli do wykorzystywania urlopu bezpłatnego; umożliwiono nauczycielom korzystanie z bezpłatnych badań lekarskich na koszt zakładu oświaty; zakazano wprowadzania jakichkolwiek zmian w pensum nauczycieli bez ich zgody; dyrekcja szkoły została zobligowana do wspierania

nauczycieli (w ramach posiadanych możliwości) w organizacji nauczania zdalnego. Niezwykle istotna dla systemu szkolnictwa stała się także pomoc wielu krajów europejskich przyjmujących rodziny ukraińskie oraz pomagających dzieciom i młodzieży szkolnej w podejmowaniu nauki. Wyjątkową i znaczącą rolę w tym zakresie odegrała i nadal odgrywa Polska.

Słowa kluczowe: edukacja, szkoła, nauczycieli, uczniowie, nauczanie.

Summary: The article is devoted to the problem of the organization of the educational process in the schools of Ukraine under the conditions of the Russian invasion launched on 24 February 2022. The measures taken by the central authorities and educational authorities in an exceptionally difficult military and socio-economic situation allowed school children and young people to continue their schooling in their places of permanent or temporary residence within a short period of time after the outbreak of war. The Ukrainian education authorities also took an important decision concerning teachers: a ban was introduced on forcing teachers to take unpaid leave; teachers were allowed to take unpaid medical examinations at the expense of the education establishment; any changes to teachers' salaries without their consent were prohibited; school management were obliged to support teachers (within their capabilities) in the organisation of remote teaching. The assistance of a number of European countries hosting Ukrainian families and assisting school children and young people in taking up education has also become extremely important for the education system. Poland has played and continues to play a unique and significant role in this respect.

Keywords: education, school, teacher, pupils, teaching.

Wprowadzenie

Po rozpoczęciu agresji Federacji Rosyjskiej na Ukrainę 24.02.2022 r. w ciągu miesiąca ponad 10 mln ludności kraju zostało zmuszonych do pozostawienia miejsca stałego zamieszkania (6,5 mln – przeniosło się wewnątrz kraju, zaś 3,9 mln – za granicę). Wskutek barbarzyńskich ostrzałów prowadzonych przez armię rosyjską tylko w marcu na terenie kraju zostało częściowo uszkodzonych 659 placówek edukacyjnych, a 74 w całości zniszczonych (Nazarenko, Kohut, Zherobkina, 2022, 1), W tak

ekstremalnie ciężkiej sytuacji militarnej i społeczno-gospodarczej działania podjęte przez władze centralne oraz władze oświatowe pozwoliły w krótkim czasie rozpocząć kontynuowanie nauki szkolnej dzieciom i młodzieży, która przeprowadziła się z rejonów objętych działaniami wojennymi, w miejscach ich nowego tymczasowego zamieszkania. Celem badań było ukazanie zakresu działań podjętych w obszarze organizacji procesu edukacji szkolnej przez władze Ukrainy na terenie państwa w początkowym stadium inwazji rosyjskiej (w okresie koniec lutego – wrzesień 2022 r.). Problem badawczy skupia się wokół pytania: jakie tendencje w organizacji procesu nauczania występowały w warunkach stanu wojny, jakie rozwiązania organizacyjne w zakresie procesu nauczania zostały zastosowane w warunkach stanu wojny panującego w Ukrainie? W badaniach zastosowano metodę syntezy oraz metodę analityczną.

Dyskusja i refleksja

Po rozpoczęciu wojny Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy zaapelowało o natychmiastowe zaprzestanie procesu nauczania na okres dwóch tygodni i dopiero w połowie marca, tam, gdzie sytuacja na to pozwoliła, powrócono do prowadzenia zajęć. Nauczyciele, którzy nie mogli w tym okresie przystąpić do pracy, zachowali etaty oraz otrzymywali wynagrodzenie. W rejonach, które przyjmowały ratujących się od wojny ludzi, udostępniano pomieszczenia części przedszkoli i szkół jako tymczasowe miejsca zamieszkania oraz właśnie w tych placówkach często przeprowadzano zbiórkę pomocy humanitarnej, zaś autobusy szkolne zajmowały się przewozem ewakuacyjnym. W kwietnia 2022 r. ukazało się rozporządzenie Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy „O rekomendacjach metodycznych w sprawie zakończenia roku szkolnego 2021/2022", zgodnie z którym placówki edukacyjne uzyskały prawo samodzielnego wyznaczania terminu zakończenia roku szkolnego. Decyzja ta mogła być uzależniona od konkretnej

sytuacji, w której znajdowała się dana placówka (Nazarenko, Kohut, Zherobkina, 2022, 1; Pro zatvierdzhennia metodychnykh rekomendatsii shchodo okremykh pytan. 2022).

Od połowy marca 2022 roku w szkołach Ukrainy wznowiono nauczanie zdalne przy wykorzystaniu projektu „Nauczanie bez granic" opracowanego wspólnie przez Ministerstwo Oświaty i Nauki oraz Ministerstwo Kultury dla uczniów klas 1–11. Zgodnie z Rozporządzeniem Ministerstwa Oświaty i Nauki pt. „O wybranych kwestiach organizacji procesu nauczania w warunkach stanu wojennego w Ukrainie" uczniowie mogli zostać przyjęci do szkoły w miejscu tymczasowego zamieszkania nawet bez posiadania odpowiednich dokumentów, bądź na podstawie kopii zastępczej. (Nakaz Ministerstva Osvity i Nauky Ukrainy Pro deiaki pytannia orhanizatsii zdobuttia zahalnoi serednoi osvity 2022). Również dla potrzeb dzieci w wieku przedszkolnym uruchomiono tryb zajęć zdalnych (jeżeli warunki na to pozwalały). Dzięki tym działaniom prawie 3 mln dzieci i młodzieży szkolnej mogło przystąpić do nauczania. Już w maju 2022 r. liczba uczniów uczestniczących w nauczaniu wzrosła do 3,7 mln, zaś w tym samym czasie wznowiło swoją działalność 12600 szkół (tryb zdalny i stacjonarny). Szacuje się, iż w okresie wiosna–lato 2022 r. ponad 600 tys. uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych oraz 23 tys. nauczycieli wskutek wojny przebywało poza granicami kraju (H. Shevchuk, 2022, 746). W połowie maja 2022 roku w Ukrainie w trybie zdalnym pracowało 12478 szkół, 81 szkół stosowało tryb mieszany, zaś 53 prowadziły klasy offline (Londar, Melnyćk, Tereshchenko 2022, 9).

W czerwcu 2022 r., biorąc pod uwagę stan wojny, podjęto decyzję o prowadzeniu nauczania w nowym roku szkolnym 2022/2023 w formie hybrydowej. W celu ustalenia aktualnego stanu prowadzonego w poszczególnych szkołach kształcenia, powołano specjalne komisje oświatowe, które składały się z przedstawicieli Ministerstwa Oświaty i Nauki, miejscowych władz oświatowych i samorządowych, służb mundurowych oraz

jednostek zarządzania kryzysowego. Komisje miały także za zadanie ustalenie poziomu bezpieczeństwa uczniów i nauczycieli oraz najbardziej odpowiednich form nauczania adekwatnych do sytuacji w danej szkole. Aby uzyskać zgodę komisji na prowadzenie nauki stacjonarnej, szkoła musiała spełnić określone warunki: przeprowadzenie przez wojsko interwencyjnego rozpoznania na terenie szkoły polegającego na przeszukaniu terenu i zabezpieczeniu go pod kątem niebezpiecznych materiałów wybuchowych; sprawdzenie działania systemów alarmowych; weryfikacja szerokości i wysokości dróg ewakuacyjnych, stanu schronów przeciwlotniczych i przeciwrakietowych; wyposażenia schronów w wodę, prąd i leki; przeprowadzenie odpowiednich szkoleń z zakresu bezpieczeństwa wśród uczniów, nauczycieli oraz administracji szkolnej *(*Kabinet Ministriv Ukrainy. Pro pochatok navxhalnoho roku 2022).

Istotne znaczenie dla funkcjonowania oświaty dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym miało uruchomienie na stronach internetowych Ministerstwa Oświaty i Nauki Ukrainy materiałów pt. „Współczesne przedszkole pod skrzydłami obrony", które zawierały treści dotyczące wsparcia dydaktycznego dzieci w warunkach trwającej wojny, między innymi: autorskie bajki, filmy animacyjne, scenariusze zajęć muzycznych i rekreacyjnych, porady psychologów (Londar, Melnyk, Tereshchenko 2022, 8). Ważną rolę odegrała współpraca ukraińskich oświatowców z UNESCO, co pozwoliło uruchomić: przedszkole „НУМО" w formie on-line z lekcjami wideo dla dzieci od 3 do 6 roku życia; program Bebbo w celu pomocy rodzicom opiekującym się dziećmi w wieku do lat 6; telegram-canal, na którym zamieszczano rekomendacje dotyczące gier i ćwiczeń dydaktycznych, które można przeprowadzać, przebywając w schronie bombowym, w mieszkaniu lub podczas ewakuacji (Londar, Melnyk, Tereshchenko, 2022, 5-6).

Ministerstwo Oświaty i Nauki Ukrainy zaproponowało także obwodowym i rejonowym władzom oświatowym, aby

przy ocenianiu semestralnym uczniów, których nauczanie zostało uniemożliwione wskutek wojny, uwzględniać z poszczególnych przedmiotów oceny uzyskane wcześniej. Według wytycznych ministerstwa system oceniania mógł zostać zmieniony ze skali 12-punktowej, obowiązującej w systemie szkolnym Ukrainy, na kryterium „zaliczono/nie zaliczono" (Nakaz Ministerstva Osvity i Nauki Ukrainy. Metodychni rekomendatsii shchodo okremykh pytan zavershennavchalnoho roku, 2022). W tej wyjątkowej sytuacji podjęto także ważne decyzje w sprawie funkcjonowania nauczycieli: zabroniono przymusowego kierowania nauczycieli na urlopy bezpłatne, umożliwiono udział w bezpłatnych badaniach lekarskich finansowanych z budżetu zakładu oświaty; zakazano zmiany pensum nauczycieli bez ich wcześniejszej zgody; nałożono na dyrekcję obowiązek wspierania nauczycieli w organizacji nauczania zdalnego (oczywiście na miarę posiadanych możliwości). *[Osvita v umowach voiennoho stanu. Propozytsii shchodo vyrishennia problem uchasnykiv osvitnoho protsesu v umowach voienneho stanu. Sluzhba osvitnoho ombudsmena.*https://eo.gov.ua/osvita-v-umovakh-voiennoho-stanu/2022/04/11].

W marcu-kwietniu 2022 r. w ramach projektu „Oświata w warunkach stanu wojennego" zespoły naukowo-badawcze przeprowadziły sondaż diagnostyczny wśród nauczycieli, wychowawców, pedagogów, rodziców i dzieci (w badaniu wzięło udział ponad 25 tys. respondentów) na temat funkcjonowania szkoły w warunkach stanu wojennego. Na pytanie o skutki, jakie wojna wywołała w stanie psychicznym uczestników procesu nauczania, 83% uczniów zadeklarowało, że przebywa w ciągłym stresie, 26% rodziców zaalarmowało o poważnych problemach psychologicznych, z którymi borykają ich dzieci, zaś 18,5% zgłosiło, że wojna przyczyniła się do utraty chęci uczenia się u dzieci (Osvita v umowach voiennoho stanu, 2022). Na pytanie, czy warto uruchamiać nauczanie w trybie stacjonarnym od 1 września 2022 roku, 61,6% rodziców negatywnie oceniło tę propozycję, 13,3% nie miało zdania na ten temat i tylko 25,1% było przekonanych, że na terenach

bezpiecznych taka forma nauczania może być prowadzona, pod warunkiem dostępu uczniów i nauczycieli do schronów przeciwrakietowych. Przed 1 września 2022 roku, 22,5% rodziców jeszcze nie zdecydowało, w jakiej formie ich dzieci podejmą naukę szkolną. 41% rodziców, którzy zdecydowali się na naukę zdalną, wybór swój uzasadniło brakiem pewności co do bezpieczeństwa organizacji zajęć w danej szkole (przede wszystkim przez brak dostępu do schronów bądź niewystarczającego ich zabezpieczenia), zaś 18% rodziców, wybierając nauczanie zdalne, uzasadniło swój wybór tym, iż szkoła, do której uczęszczały dzieci, znajdowała się blisko obszaru działań wojennych. Tylko 4% respondentów, zwolenników nauczania stacjonarnego, uzasadniło swoją decyzję faktem, że w danej szkole zachowane są wszelkie normy bezpieczeństwa przy organizacji procesu nauczania.

Kolejne pytanie sondażu dotyczyło oceny jakości komunikacji i przepływu informacji między instytucjami oświaty a rodzicami. 33,7% rodziców poinformowało, że posiadają pełną wiedzę uzyskaną od władz oświatowych oraz szkoły na temat procesu nauczania oraz o jego organizacji w warunkach wojny; 35,9% zaznaczyło, że tylko częściowo rozumieją, jak zorganizowany jest proces nauczania oraz jakie aspekty decydują o podjęciu takich decyzji; 19,3% wskazuje na niepełny zakres przekazywanych informacji dotyczących procesu nauczania; 3,1% poinformowało, że niezbędne informacje otrzymują od władz, lecz nie od dyrekcji szkoły, zaś 3,1% sama szuka wiedzy na ten temat (Osvita v umowach voiennoho stanu, 2022). W grupie nauczycieli, 35,9% respondentów wysoko oceniło poziom komunikacji z władzami oświatowymi oraz z dyrekcją szkoły; 22,5% jest zdania, że komunikacja wymaga poprawy; 21,5% utrzymuje, że właściwy przepływ informacji odbywa się tylko z dyrekcją szkoły; 11,5% ma negatywne zdanie komunikacji nauczycieli z władzami oraz dyrekcją szkół; 3,9% jest bardziej nastawionych na samodzielne poszukiwanie niezbędnych informacji, zaś 1,5% wskazało, że

głównym źródłem wiedzy o organizacji nauczania w warunkach wojny są władze oświatowe, nie zaś dyrekcja szkoły.

Uzyskane wyniki badań świadczą, o tym, iż mimo ogromnej skali problemów związanych ze stanem wojny, większość uczestników procesu edukacyjnego pozytywnie oceniło postawę władz oświatowych oraz działania podjęte przez dyrekcję szkół w pierwszych miesiącach wojny. Zaznaczmy, że niewątpliwie głównymi czynnikami oddziałującymi na organizację procesu nauczania są: odległość od bezpośredniego terenu działań wojennych; stopień urbanizacji (wieś, miejscowość, małe, średnie miasto lub duża aglomeracja miejska), wysokość zaangażowanych środków finansowych oraz stopień sprawności organizacyjnej miejscowych władz oświatowych, a także dyrekcji poszczególnych szkół.

Istotnym w kontekście funkcjonowania systemu edukacji w warunkach wojny jest aspekt stanu psychicznego dzieci i młodzieży szkolnej. Jak zaznacza Mykola Slusarevskyi, wojna jest wyjątkowo ciężkim wyzwaniem dla psychicznego dobrostanu i rozwoju dzieci, ponieważ podczas wojny jako sytuacji ekstremalnej, dzieci często wykazują niezwykłą odporność, elastyczność i zdolność do rozwijania się ponad swoje naturalne możliwości, a jednocześnie jest to grupa społeczna najbardziej narażona na zagrożenia wojenne. Tragiczne i straszne wydarzenia wojny stają się mocnym stresorem oraz często powodują nieodwracalne szkody, które mogą nastąpić w psychice dziecka. Mykola Slusarevskyi pisze, że częstymi konsekwencjami wojny jest negatywny wpływ na stan psychiczny dzieci objawiający się między innymi: depresją, utratą zainteresowania rozrywkami, zaburzeniami komunikacyjnymi, pogorszeniem funkcji poznawczych (rozproszenie uwagi, zaburzenia sfery motywacyjnej i wolicjonalnej). Owe konsekwencje istotnie komplikują zaangażowanie dorastającego dziecka w różnorakie czynności życiowe, do których jest ono przyzwyczajone (nauka, zabawa, interakcje z rówieśnikami oraz z dorosłymi), spowalniają rozwój intelektualny i fizyczny, często zaś da się zaobserwować wzmożony poziom agresji, destrukcyjne

poczucie winy. Zdolność dziecka do opanowania umiejętności pokonywania trudności, jego odporność psychiczna zależą od relacji rodzinnych, zdolności dorosłych do zapewnienia dziecku niezbędnego wsparcia i opieki, lecz czasami sami dorośli nie potrafią w tej sytuacji odpowiednio zadbać o potrzeby dziecka, a nawet sami mogą reagować destrukcyjnymi stanami emocjonalnymi. Wówczas dziecko może być poddawane podwójnej presji destabilizacyjnej (Slusarevskyi 2022, 7-8).

Mykola Slusarevskyi skoncentrował także swoją uwagę na problematyce organizacji zajęć zdalnych z dziećmi i młodzieżą szkolną w warunkach wojny (z uwzględnieniem doświadczenia z okresu pandemii w latach 2020/2021), tyle tylko, że nie udało się dotychczas rozwiązać problemu dostępu do nauki zdalnej dla uczniów mieszkających na terenach o niskim poziomie dostępności do Internetu czy uczniów z rodzin o niskich dochodach. Poza tym, nauczanie zdalne w warunkach inwazji rosyjskiej obnażyło wady nauczania asynchronicznego, kiedy to dzieci po prostu słuchają materiału dydaktycznego nagranego wcześniej przez nauczyciela i nie mają możliwości udzielania odpowiedzi na pytania lub otrzymania informacji zwrotnej w czasie rzeczywistym, tymczasem to właśnie sprzężenie zwrotne jest istotnym warunkiem skutecznego uczenia się i stabilizacji emocjonalnej uczniów [Slusarevskyi 2022, 7-8).

Inne badania przeprowadzone przez Maryna Melnyk wśród uczniów, rodziców i nauczycieli na temat uwarunkowań procesu nauczania podczas wojny (respondenci przebywający w Ukrainie oraz także poza krajem), wskazały, że mimo wyjątkowo trudnych warunków, większość respondentów stara się, w miarę swoich możliwość, nie przerywać udziału w procesie nauczania. Bardzo poważnym problemem dla właściwie wszystkich uczestników tego procesu (uczniów, ich rodziców i nauczycieli) są nie tylko problemy natury materialnej, lecz także psychologicznej. 53,9% respondentów od początku działań wojennych zapomniało o poczuciu spokoju, zaś 30,8% zatraciło pewność

siebie. Respondenci wskazywali na mające miejsce problemy natury psychosomatycznej: niepokój, rozpacz, smutek, poczucie winy, trudności w samoorganizacji, senność lub bezsenność, bóle głowy, zaburzenia apetytu i in. (Melnyk, 2022, 5). Ponad $^{2}/_{3}$ respondentów była absolutnie przekonana, że uczestniczenie w procesie nauczania pomaga odpowiednio zorganizować swoje życia, z optymizmem patrzyć w przyszłość (Melnyk 2022, 5).

W kontekście strategii polityki państwowej w warunkach wojny interesującym jest stanowisko ukraińskiego naukowca Dmytra Puzikova. Jak zaznacza badacz, w czasie działań wojennych kluczową rolę w funkcjonowaniu systemu edukacyjnego na poziomie szkoły średniej, odgrywają czynniki: organizacyjno-polityczne, społeczno-edukacyjne, wojskowo-patriotyczne, wojskowo-techniczne, technologiczne, ekonomiczne, społeczno-kulturowe, międzynarodowe (zewnętrzne). Do czynników organizacyjno-politycznych naukowiec zalicza: państwową politykę edukacyjną oraz jej bazę normatywno-prawną (standardy edukacyjne, programy oraz moduły nauczania). Szczególnego znaczenia, zdaniem badacza, nabierają zajęcia z takich przedmiotów, jak historia Ukrainy oraz wychowanie fizyczne jako przedmiotu pozwalającego wzmocnić z jednej strony postawy patriotyczne, a z drugiej tężyznę fizyczną młodzieży szkolnej. Efektywność odziaływania czynników organizacyjno-politycznych z kolei jest uwarunkowana odpowiednimi nakładami finansowymi ze strony władz państwowych oraz samorządowych (w warunkach wojny władz terytorialnych) oraz poziomem rozwoju oświatowego w danym regionie (Puzikov, 2022. 67-69).

Czynniki społeczno-edukacyjne, jak pisze Dmytro Puzikov, są ściśle związane z aktywną postawą i poświęceniem samych nauczycieli, naukowców oraz współpracą placówek edukacyjnych w zakresie uruchomienia niezbędnych w warunkach wojny kursów i szkoleń, prowadzenia działań eksperymentalno-badawczych. Czynniki technologiczne, według autora, związane są ze współczesnymi technologiami, zaś poziom ich rozwoju, świadczy

o poziomie rozwoju gospodarczego danego kraju, a więc i zdolności do tworzenia i rozwoju nowych technologii jako jednego z kryteriów określających poziom konkurencyjności państwa w skali światowej. Wojna w istotny sposób zwiększa zapotrzebowanie Ukrainy na specjalistów przygotowanych do wykorzystania nowoczesnych technologii, zdolnych do rozwoju zawodowego, a to z kolei, wymaga od systemu oświaty wpierania młodzieży uczącej się w trudnych warunkach i w pierwszej kolejności wspierania rozwoju kompetencji w obszarze nauk ścisłych, biologiczno-przyrodniczych, techniki i technologii (w tym technologii wojskowych). (Puzikov 2022, 67).

Czynniki ekonomiczne, zdaniem badacza, są związane przede wszystkim z koniecznością adaptacji gospodarki Ukrainy do warunków wojny, bycia gotowym do tego, że wojna może mieć charakter długotrwały, a w kontekście uwzględnienia perspektywy ewentualnego wstąpienia Ukrainy do Unii Europejskiej, że realizacja tak trudnych zadań wiąże się z postępem w obszarze edukacji szkolnej, zaś czynniki społeczno-kulturowe uwarunkowane są dynamiką demograficzną kraju, jego historią i kulturą oraz poziomem identyfikacji z krajem dzieci i młodzieży. Czynniki wojskowo-patriotyczne to pragnienie narodu ukraińskiego do obrony swojej ziemi, wolności, niepodległości, nieodzowność gotowości do stawiania cywilnego i militarnego oporu przed najeźdźcą rosyjskim.

Czynniki międzynarodowe, według Dmytra Puzikova, mają różnoraki charakter i, jak twierdzi naukowiec, powiązane są w pierwszej kolejności z uczestniczeniem naukowców ukraińskich w badaniach naukowych w krajach europejskich, wymianą doświadczeń, stażem naukowym oraz doświadczeniami ukraińskich dzieci i młodzieży, którzy wyjechali ze strefy działań wojennych do krajów europejskich, uczęszczających do szkół w państwach przyjmujących (ogromną rolę w przyjęciu dzieci i młodzieży do przedszkoli i szkół oraz wszechstronnym ich wsparciu oraz ich rodziców, odegrała i nadal odgrywa Polska), walnie

przyczyniają się do rozwoju nauki i edukacji w Ukrainie. (Puzikov, 2022, 67).

Zdaniem Dmytra Puzikova, istnieją trzy ewentualne scenariusze modernizacji i rozwoju szkoły średniej Ukrainy w warunkach wojny: pesymistyczny, realistyczny oraz optymistyczny. Pesymistyczny, jak zaznacza badacz, raczej jest nierealny, ponieważ oznaczałoby to, że wojna nie będzie miała wpływu w przyszłości na reformowanie i rozwój edukacji średniej w Ukrainie, bądź wpływ ten będzie miał niezbyt istotny charakter. Taki stan może być skutkiem długotrwałej wojny, kiedy armia najeźdźcy będzie konsekwentnie niszczyć infrastrukturę oświatową Ukrainy (m.in. poprzez ostrzał rakietowy), co spowodowuje drastyczne spowolnienie finasowania szkolnictwa lub jego uniemożliwienie, zaś miejscowa władza oraz społeczność nie będą w stanie poradzić sobie z organizacją procesu nauczania. W tej sytuacji środków z pomocy międzynarodowej na odbudowę szkolnictwa ukraińskiego może zabraknąć (Puzikov 2022, 69).

Scenariusz realistyczny przewiduje realizację tylko wybranych, najważniejszych w warunkach wojennych kierunków działań szkoły, między innymi w zakresie wychowania wojskowo-patriotycznego, organizacji zajęć z zakresu przysposobienia wojskowego, pomocy przedmedycznej i medycznej, zaś działania w innych obszarach wówczas mogą mieć niesystematyczny charakter. Współpraca międzynarodowa w obszarze edukacji szkolnej nadal pozostanie jednym z priorytetów oświaty Ukrainy, lecz te działania będą skoncentrowane na wybranych aspektach owej współpracy (Puzikov, 2022, 69).

Scenariusz optymistyczny przewiduje, że proces modernizacji oświaty zostanie konsekwentnie realizowany, lecz będzie miał charakter działań stopniowych, trwających szereg lat. Ukraina zostaje zwycięzcą w wojnie, pisze naukowiec, lecz sytuacja wojskowo-polityczna oraz gospodarcza pozostaje wysoce złożona, a taki stan może mieć charakter długotrwały. Jak zaznacza Dmytro Puzikov, państwo oraz władze samorządowe w tej sytuacji będą

w stanie wspierać finansowo w pełnym wymiarze pracę organów oświatowych, zaś współpraca międzynarodowa Ukrainy w obszarze oświatowym będzie istotnym wsparciem w tych działaniach (Puzikov, 2022, 69).

Zdaniem Serhia Londar, Serhia Melnyk, Hanny Tereshchenko, nauczanie zdalne w rejonach sąsiadujących z miejscami działań wojennych musi mieć charakter dyferencyjny, treści nauczania powinny być zlokalizowane na dostępnych platformach, zaś zajęcia prowadzone wówczas, kiedy dzieci i młodzież mają możliwość uczenia się. Problematyczny pozostaje także proces oceniania w takich warunkach. Poważnym aspektem nauczania w warunkach wojny jest samopoczucie psychiczne uczniów (przede wszystkim biorąc pod uwagę zespół stresu pourazowego po zakończeniu wojny), co również wymaga wykorzystania różnych dostępnych form nauczania (stacjonarne, zdalne, eksternistyczne, opieka pedagogiczna i in.), wzmocnienia pracy pedagogów i psychologów społecznych. Kolejnym problemem jest wpieranie nauczycieli w prowadzeniu zajęć zdalnych, zwłaszcza tych, którym brakuje odpowiedniego sprzętu (wskutek między innymi przeprowadzenia się w inny region kraju, gdzie jest stosunkowo bezpieczniej) (Londar, Melnyk, Tereshchenko, 2022, 8).

Zakończenie

Działania podjęte przez władze państwowe i oświatowe Ukrainy w zakresie polityki oświatowej w pierwszych miesiącach niesłychanie trudnej sytuacji, w której znalazł się kraj wskutek inwazji rosyjskiej, można ocenić jako skuteczne, umiejętnie łączące dyrektywność zarządzania w sytuacji kryzysowej z elastycznością, z uwzględnieniem regionalnych, finansowych i społecznych aspektów poszczególnych obwodów Ukrainy. Owe działania cechuje wnikliwa analiza sytuacji, przewidywalność i konsekwentność, co świadczy o wysokim poziomie kompetencji oraz postawy patriotycznej. Ogromnym wsparciem dla edukacji

szkolnej Ukrainy stała się pomoc wielu krajów europejskich przyjmujących rodziny ukraińskie oraz pomagających dzieciom i młodzieży szkolnej w podejmowaniu nauki. Wyjątkową rolę we wspieraniu rodzin ukraińskich, między innymi także w kontekście edukacyjnym, odegrała i nadal odgrywa Polska.

Literatura

Kabinet Ministriv Ukrainy. Postanova vid 24 chervnia 2022 r. nr 711b Kyiv. *Pro pochatok navxhalnoho roku pid chas dii pravovoho rezhymu voiennoho stanu v Ukraini*kon.rada.gov.ua/go/711-2022p

Londar, Serhii, Melnyk, Serhii, Tereshchenko, Hanna. 2022. *Vyklyky v ostvitnii haluzi v period voiennoho stanu v Ukraini: neobkkhidnist perebudovy informatsinoho zabezpechennia*. „Osvitnia analityka Ukrainy", nr 2 (18), s. 5-19, https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/, s. 9 DOI: 10.32987/2617-8532-2022-2-5-22.

Nazarenko, Yullia, Kohut, Iryna, Zherobkina, Tetiana, *Osvita i vjina v Ukraini* (24 lutoho – 1 kvitnia 2022), s. 1, www.osvita-i-vijna-v-ukraini, https://ua/researches/page/ 3, s. 1

Nakaz Ministerstva Osvity i Nauky Ukrainy 28.03.2022 №274 Pro deiaki pytannia orhanizatsii zdobuttia zahalnoi serednoi osvity ta osvitnoho protsesu v umowach voiennoho stanu v Ukraini https://zakon.rada.gov.ua/go/v0274729-22.

Nakaz Ministerstva Osvity i Nauki Ukrainy 1.04.2022 r. №290, Metodychni rekomendatsii shchodo okremykh pytan zavershennia 2021/2022 navchalnoho roku. s. 1-7, https://zakon.rada.gov.ua/go/v0290729-22.

Melnyk, Maryna 2022. *Osvita v umowach voiennoho stanu: rezultaty opytuvannia*, „Visnyk Natsionalnoi Akademii Pedahohichnyk Nauk Ukrainy", nr 4 (1), s. 1-7, httpsvisnyk.naps.gov.uaindex.phpjournalissuearchive]

Osvita v umowach voiennoho stanu. Propozytsii shchodo vyrishennia problem uchasnykiv osvitnoho protsesu v umowach voienneho stanu. Sluzhba osvitnoho ombudsmena. https://eo.gov.ua/osvita-v-umovakh-voiennoho-stanu/2022/04/11/

Puzikov, Dmytro. 2022. *Chynnyky vplyvu na proiektovannia zmistiu povnoi zahalnoi serednoi osviy ta prohnozni stsenarii yoho rozvytku v omovakh viiny*, „Ukraiskyi pedahohichnyi zhurnal" 2022, nr 2, s. 67-69, , https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/598.

Pro zatvierdzhennia metodychnykh rekomendatsii shchodo okremykh pytan zaversheninia 2021/2022 navchalnoho roku. Ministestvo osvity i nauky. 2022 https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-metodichnihrekomendacij-shodo-okremih-pitan-zavershennya-20212022-navchalnogo-roku (data zvernennia 05.05.2022)

Shevchuk, Hanna. 2022. *Ukrainska osvita v umowach vyklykiv voiennoho chasu, Pedahohika. Aktualni pytania humanitarnykh nauk*. Vypusk 51, s. 745-749 . aphn-journal.in.ua/archive/51_2022/114.pdf. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-114

Slusarevskyi, Mykola. 2022. *Sotsioalno-psykholohichnyi stan ukrainskjho suspilstva v umovach povnomasstabnoho rosiiskioho vtorhnennia: Nagalni vyklyky i vidpovidi, „*Visnyk Natsionalnoi Akademii Pedahohichnyk Nauk Ukrainy Ukrainy", 2022, 4 (1), s. 11, httpsvisnyk.naps.gov.uaindex.phpjournalissuearchive. DOI https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4124

Slusarevskyi Mykola, Hrynovska Lubov. 2022. *Psykholohichna pidtrymka uchasnykiv osvitnoho protsesu v umowach viiny*, „Visnyk Natsionalnoi Akademii Pedahohichnyk Nauk Ukrainy", 2022 4 (1), httpsvisnyk.naps.gov.uaindex.phpjournalissuearchive, s. 1-7. DOI https://doi.org10.374/v.naes.2022.4129

Слюсаревський М.М. (2022), Соціально-психологічний стан українського суспільства в умовах повномасштабного російського вторгнення: нагальні виклики і відповіді, „*Вісник Національної Академії Педагогічних Наук України*". №4 (1), с. 1-11. DOI https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4124

Слюсаревський М.М. Григоровська Л.В. (2022) Психологічна підтримка учасників освітнього процесу в умовах війни. „*Вісник Національної Академії Педагогічних Наук України*", №4 (1) с. 1-7. DOIhttps://doi.org10.374/v.naes.2022.4129.

Назаренко Ю., Когут І., Жерьобкіна Т. (2022) Освіта і війна в Україні (24 лютого – 1 квітня 2022), С. 1-10 www. osvita-i-vijna-v-ukraini, https://cedos.org. ua/researches/page/3, s. 1-10

Наказ Міністра Освіти і Науки України 28.03.2022 №274 Про деякі питання організації здобуття загальної освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні https://zakon.rada.gov.ua/go/v0274729-22

Наказ Міністерства Освіти і Науки 1.04.2022 р. №290 Методичні рекомендації щодо окремих питань завершення 2021/2022 навчального року, с. 1-7 https://zakon.rada.gov.ua/go/v0290729-22.

Лондар С.Л., Мельник С.В. Терещенко Г. М. (2022) Виклики в освітній галузі у період воєнного стану в Україні: необхідність перебудови інфрмаційного забезпечення. „*Освітня аналітика України*" №2 (18), с. 5-19 https://science.iea.gov.ua/wp-content/uploads/2022/, s. 9 DOI: 10.32987/2617-8532-2022-2-5-22.

Мельник М.Ю. (2022), Освіта в умовах воєнного стану: результати опитування, „*Вісник НАПН України*", 2022 4 (1), с. 1-8, https:visnyk.naps.gov.uaindex.phpjournalissuearchive DOI https://doi.org/10.37472/v.naes.2022.4130.

Пузіков Д.О. (2022), Чинники впливу на проектування змісту повної загальної середньої освіти та прогнозні сценарії його розвитку в умовах війни. „*Український педагогічний журнал*" №2, с. 67-69, *https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/598* DOI https://doi.org/10.32405/2411-1317-2022-2-64-72.

Шевчук Г. Й. (2022) Українська освіта в умовах викликів воєнного часи. *Педагогіка. Актуальні питання гуманістичних наук* Випуск. 51, с. 745-749 aphn-journal.in.ua/archive/51_2022/114.pdf. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863/51-114.